

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

«Релігійні правові системи та їх специфіка»

Студентки III курсу, групи МП – 31

Напрямку підготовки (спеціальності)

293 «Міжнародне право»

Красилюк Вікторії Сергіївни

Керівник: Тенешев Вячеслав Фарідович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Тернопіль, 2021 р.

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

1.1 Критерії класифікації правових систем

РОЗДІЛ II. РЕЛІГІЙНА ПРАВОВА СІМ'Я: ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ЦЬОЇ СІМ'Ї

2.1. Загальна характеристика мусульманської правової системи

2.2. Характеристика канонічної правової системи

2.3. Характеристика іудейської правової системи

2.4. Характеристика індуської правової системи

РОЗДІЛ III. РЕЛІГІЙНІ ПРАВОВОІ СИСТЕМИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА

ВИСНОВОК

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	6
1.1. КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ	11
РОЗДІЛ 2. РЕЛІГІЙНА ПРАВОВА СІМ'Я: ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ЦЬОЇ СІМ'Ї.....	14
2.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МУСУЛЬМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ.....	14
2.2. ХАРАКТЕРИСТИКА КАНОНІЧНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	18
2.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ІУДЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	21
2.4. ХАРАКТЕРИСТИКА ІНДУСЬКУОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ.....	24
РОЗДІЛ 3. РЕЛІГІЙНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА.....	27
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	33

ВСТУП

З плином історії та суспільного розвитку створювалися певні звичаї, релігійні вірування та культу, які відображають у собі значимі риси різних соціальних епох. У зв'язку з цим релігія стала універсальним духовним явищем для суспільства. Релігія об'єднувала за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей населення. Як продукт духовної діяльності людей, релігія має власну особливу структуру. В ній можна виділити такі основні елементи, як релігійна свідомість, релігійні почуття, культ та релігійні організації.

Релігія постійно вступає у взаємодію з правом, і стає окремим чинником розвитку суспільства та держави.

У сучасному суспільстві право вважається регулятором людського життя, адже будь-хто на території держави має узгоджувати свою поведінку із встановленими та загальноприйнятими правилами та обов'язками. Одним з давніх і потужних таких типів (видів) соціального регулювання є релігія.

Існують держави у яких релігія та релігійні норми відіграють провідне значення, вони є основою регулювання суспільних відносин у країні. Залежно від цього і сформувалися релігійні правові системи. До яких відносяться: мусульманське (ісламське право), канонічне право, іудейське право, індуське право.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що релігійні правові системи завжди є цікавими для досліджень. А на сучасному етапі розвиток та взаємодія правових систем світу є важливим фактором ефективного та безпечного розвитку всього людства. Досвід показує, що тісний зв'язок економіки, політики, культури, права та релігії різних цивілізацій призводить інколи до несподіваних так як і до негативних, так і до позитивних наслідків. Тому дослідження релігійних правових систем є надзвичайно актуальним.

Об'єктом курсової роботи виступають правові системи, які сформувались під впливом різноманітних релігійних систем.

Предмет курсової роботи – специфіка релігійних правових систем, їх загальна характеристика.

Мета дослідження полягає у вивченні розвитку і становлення релігійних правових систем, та їх стану у сучасному світі.

Відповідно до мети перед курсовою роботою були поставлені наступні завдання:

– виявити особливості притаманні саме цьому типу правових систем та окреслити подальші тенденції їх розвитку внаслідок впливу світових тенденцій та подій;

– охарактеризувати специфіку ісламської правової системи;

– дослідити особливості становлення та розвитку канонічного права;

– проаналізувати характерні риси іудейської правової системи;

– описати особливості індуїстської правової системи.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаної літератури, який налічує 30 джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

У кожній країні протягом її становлення та розвитку сформувалися певні правові звичаї, традиції, юрисдикційні органи, особливості правового менталітету, правової культури, що й об'єднується загальним поняттям «правова система».

В різноманітних джерелах подаються різні визначення цього поняття. Одне з найпоширеніших: правова система – комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають внаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, законодавство, правові відносини та ін.) [1].

Правова система, як і кожне явище має свої основні риси, за якими характеризують це поняття:

1. Є частиною соціальної системи держави.
2. Формується, як правило, у межах певної держави, хоч і у деяких випадках правова система може виходити за межі держави і охоплювати соціальні системи різних країн.
3. Правові системи мають різний ступінь розвитку.
4. Формується під впливом об'єктивних історичних чинників, які є унікальними для кожного суспільства та зумовлюють різноманітність правових систем.
5. Система складається з різнорідних елементів.
6. Правова система характеризується цілісністю.
7. Правова система має відносно стійкий характер у часі.
8. правонаступництво — в разі зміни державних форм організації суспільства, правові системи зберігають свою сутність та основні риси [2, с. 543].

Поява такого поняття як правова система пов'язане з розвитком наукового розуміння права, так як воно включає не лише поняття «право», але

й низку інших правових категорій і понять, які охоплюють усю систему правових явищ, а також філософських категорій, що виражають зв'язки права з іншими соціальними явищами.

Існують різноманітні підходи дослідження поняття правової системи.

Щоб краще розуміти та систематизувати усі знання, вчені виокремили такі основні ознаки:

- Формується і функціонує, як правило, в межах однієї держави.
- Детермінована історичними та географічними факторами розвитку.
- Є частиною соціальної системи держави.
- Тісно взаємодіє з економічною, культурною, політичною, ідеологічною (релігійною - там де існує мусульманське, індуське, іудейське право) соціальними підсистемами
- Має свою структурну впорядкованість.
- Є динамічною системою
- Призначена для досягнення суб'єктом права своїх цілей та забезпечення порядку у суспільстві [3, с. 341].

Така ознака, як структурна впорядкованість – одна з головних, адже система при своїй постійній динамічності повина мати стійкий характер. Усі елементи всередині, повинні розвиватися взаємозалежно та у взаємозв'язку один з одним.

Аналіз наукових досліджень даного питання дозволяє стверджувати, що становлення поняття «правова система» пов'язується із дискусіями навколо поняття права. Так, Ю.А. Тихомиров вважає, що саме дослідження права як єдиного цілого викликало необхідність розробки поняття правової системи [4].

Дещо відмінна позиція стосовно цього поняття простежується у навчальному посібнику «Конституція і правова держава» Л.Б.Тіунової, яка пов'язує появу поняття «правова система» з взаємопроникненням юридичних знань.

Також існує думка вчених, що поняття «правова система» є проміжним між «вузьким» та «широким» підходами до права.

Цікавим та найбільш вдалим є визначення американського дослідника Л. Фрідмена в книзі «Вступ в американське право», де він розглядає правову систему як сукупність державних органів, норм права, зразків поведінки, конкретних рішень і дій та правову культуру[5].

Це поняття також розглядають у широкому та вузькому значеннях:

- у широкому значенні – це сукупність взаємопов'язаних однорідних юридичних засобів, за допомогою яких органи влади здійснюють стабілізуючий, регулятивний та управлінський вплив на суспільні відносини;
- у вузькому значенні правова система – це єдність правових норм національного права та законодавства, які складаються з центральної частини (Конституції), периферійних (галузевих) і комплексних (міжгалузевих) законів [6, с. 28-29].

Із зазначеного вище, можна зробити ряд висновків.

По-перше, правова система є самостійною юридичною категорією, становлення такої категорії виокремлення мало тривалу історію.

По-друге, правова система є об'єктивне, історично закономірне правове явище.

По-третє, правова система є динамічною системою, що знаходить свій прояв у розвитку кожного з елементів, та її самої в цілому, де правові явища (підсистеми, структурні елементів) взаємопов'язані та взаємозалежні один з одним.

Таким чином, правова система становить цілісний феномен, який можна пізнати винятково крізь призму її системних властивостей та особливостей у порівнянні з іншими соціальними системами.

Для характеристики права в цілому, розуміння поняття правової системи має істотне значення. Для того, щоб краще розкрити це поняття, потрібно визначити елементи правової системи, тобто її структуру.

Структура правової системи – це стійка єдність її елементів. Вона включає в себе правові інструменти та правові засоби, що у сукупності становлять механізм правового регулювання.

В науковій літературі подається ось така класифікація елементів ПС:

- суб'єкти права – фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства та ін.), юридичні особи – комерційні і некомерційні організації, держава, соціальні спільноти та ін;
- правові норми і принципи;
- правові відносини, правова поведінка, юридична практика, режим функціонування правової системи;
- правова ідеологія, правосвідомість, правові погляди, правова культура;
- зв'язки між названими елементами, що визначають результат їх взаємодії — законність, правопорядок [7].

Така структура найбільш повно визначає обсяг поняття і характеризує правову систему як єдине складне, цілісне, структурне утворення. Кожен з елементів має окрему загальну функцію, проте вони об'єднані суспільною метою та завданнями.

Також виділяють п'ять підсистем правової системи відповідно до її елементів:

- інституціональна;
- нормативна(регулятивна);
- ідеологічна;
- функціональна;
- комунікативна[8, с. 68].

Сутність правової системи реалізується відповідно в її основних функціях - інтегративній, регулятивній, комунікативній, охоронній. Функціонування правової системи, її дія в соціальній системі, шляхи і форми впливу на суспільне середовище відбуваються в трьох основних формах: інформаційній, орієнтаційній, право регулятивній [9].

Поєднання елементів в структурі правової системи дозволяє пояснити механізм її взаємодії, який здійснюється шляхом обміну інформацією. Так, суспільство висловлює свої потреби, правова система видає відповідні правові приписи. Суспільство основним чином впливає на ПС і навпаки. Цей вплив реалізується через правотворчість, нормотворчість, що відображаються в нормах права.

Зміни в суспільних відносинах завжди потребують коригування, зміну права – цей процес є безперервним. Проте слід чітко розуміти про відношення двох понять - “правова система” і “система права”. Система права характеризує інституціональну внутрішню будову нормативної основи правової системи. Правова система ж охоплює всі правові явища в масштабах держави і суспільства, і тим самим є більш ширшим поняттям[10].

1.1. Критерії класифікації правових систем

Типологія (або наука класифікації) – вид наукової систематизації, класифікації чогось за спільними ознаками за допомогою абстрактних теоретичних моделей (типів), у яких фіксуються найважливіші структурні або функціональні особливості досліджуваних об'єктів [11].

Порівняльний метод та типологія завжди перебувають у тісному зв'язку. З одного боку, порівняння дозволяє попереднє встановлення типології, з іншого – типологія без порівняння неможлива.

Існує безліч різних класифікацій правових систем. Однією з найбільш популярних класифікацій правових сімей, наведена Рене Давидом у книзі «Основні правові системи сучасності». Така класифікація ґрунтується на поєднанні двох критеріїв: ідеології, яка включає релігію, філософію, економічні і соціальні структури; юридичної техніки, яка включає джерела права, як основний елемент[12].

Також класифікацією займалися німецькі вчені К. Цвайгерт і Г. Кетц, вони поклали в основу своєї класифікації правовий критерій «правового стилю». Правовий стиль складається, на думку авторів, із п'яти чинників: 1) походження і еволюція правової системи; 2) своєрідність юридичного мислення; 3) специфічні правові інститути; 4) природа джерел права і засоби її тлумачення; 5) ідеологічні чинники.

Російський вчений А.Х. Саїдов позначив таку групу критеріїв: 1) історія правових систем; 2) система джерел права; 3) структура правової системи – провідні інститути і галузі права.

А отже, відповідно до різних позицій та поглядів на цю тему, можна навести таку сукупність критеріїв, що визначають класифікацію правових систем світу:

- спільність історичних коренів виникнення і подальшого розвитку (ступінь рецепції римського права);

- спільність основного юридичного джерела права – нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий прецедент, правовий звичай, релігійно-правова норма.

В різних правових системах світу значення та вагомість цих джерел різна.

Правові системи країн, об'єднані в один правовий тип (сім'ю), подібні за структурною побудовою нормативно-правового матеріалу. Це виражається в поділі системи права на підсистеми (публічну і приватну) і підрозділи – об'єктивне і суб'єктивне право, загальносоціальне і спеціально-соціальне право, природне і позитивне право і т. д. Загальним є поділ норм права за галузями, підгалузями, інститутами та іншими елементами. Однакову будову має норма права. Одні правові системи керуються ідеями свободи суб'єктів, їх формальної рівності, справедливості правосуддя і т.д., другі – віддають перевагу релігійним засадам (мусульманські країни), треті – звичаям і традиціям (країни Африки), четверті – ідеям панування закону, що виражає монополію держави в житті суспільства і особи (соціалістичні країни), тощо[13].

Схожість правових систем можна пояснити єдністю їх походження або проведенням уніфікації законодавства, обумовленої цією єдністю.

Законодавці країн, що належать до одного правового типу (сім'ї), керуються тими самими принципами побудови нормативно-правового матеріалу, застосовують подібні або ідентичні юридичні конструкції, засоби викладу тощо. Усі ці чинники покладені у групування правових систем. Проте слід зазначити, що класифікація правових систем має досить відносний характер. Адже, в деяких правових системах можна знайти інститути права, галузі, що за своєю природою і характером належать до інших правових сімей. Так, у правовій системі штату Луїзіана (США), історично склалися і значною мірою зберігаються основні ознаки романо-германського права, так як цей штат був колись колонією Франції. Водночас правова система США, в межах якої існує правова система Луїзіани, належить до сім'ї англо-американського права [14].

Класифікацію можна проводити як на рівні правових систем, так і на рівні провідних галузей права. Необхідно брати до уваги те, що одну правову систему можна зарахувати до різних правових сімей залежно від того, яка галузь (або галузі) права беруться за критерій. Наприклад, правові системи латиноамериканських країн при класифікації, заснованої на приватному праві, виявляться – з деякими відхиленнями – такими, що належать до романо-германської правової сім'ї, тоді як при класифікації, заснованої на конституційному праві, більшість цих країн потрапить до групи американського права сім'ї загального права.

Коли правові системи, об'єднані спільністю історичного формування, структурою права, та іншими важливими критеріями, – то утворюється правова сім'я.

Відтак виділяють такі правові системи:

- Англо-американська правова сім'я (система загального права або судово-прецедентна).
- Романо-германська сім'я (континентальна).
- Традиційна (звичаєва) правова сім'я.
- Сім'я соціалістичних правових систем.
- Релігійна правова сім'я.

Характерними рисами саме релігійної правової сім'ї є нерозривний зв'язок з релігією, персональний характер дії права, часто не визнається принцип формальної рівності прав людини.

Правові системи, що належать до цієї сім'ї:

- ісламське право (Саудівська Аравія, Іран, Лівія, Пакистан, Єгипет, Сирія, Мавританія та ін.);
- канонічне право (Ватикан);
- юдейське право (Ізраїль);
- індуське право (Індія, Бірма, Сінгапур, Малайзія) [15].

РОЗДІЛ 2. РЕЛІГІЙНА ПРАВОВА СІМ'Я: ПРАВОВІ СИСТЕМИ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ЦЬЄЇ СІМ'Ї

2.1. Загальна характеристика мусульманської правової системи

Релігійний тип (сім'я) правових систем - сукупність національних правових систем, які мають спільні ознаки та закономірності розвитку. В основу їх формування покладено релігійні тексти, які посдають панівне місце.

Основними ознаками релігійного типу (сім'ї) правових систем:

- 1) Релігійні норми переважають у соціальному регулюванні, оскільки основний творець, включаючи закон, - це Бог.
- 2) Правові норми є частиною релігії і утворюють єдине з релігійними нормами, і не відокремлюються від релігійних норм, моральних норм та інших соціальних норм.
- 3) Релігійно-правова норма міститься у священних книгах, які є основним джерелом права (у мусульман - Коран, Сунна, іджма, кияс; в індусів - піастри (Артхашастра) та ін.; в іудеїв - Тора (Старий Завіт), Талмуд).
- 4) Релігійно-правова норма застосовується тільки в громаді де сповідується пвна релігія (мусульманській, індуїстській, іудейській).
- 5) Доктрина також є джерелом права, в більшості випадків це праці вчених-богословів і правознавців, що спрямовані на пояснення та для кращого розуміння релігійно-правових першоджерел.
- 6) Закон (нормативно-правовий акт) є другорядним джерелом.
- 7) Не існує поділу на приватне та публічне право.
- 8) Порівняно з романо-германською та англо-американською правовими системами, де переважають дозволи, у релігійних правових системах право формується як система зобов'язань та заборон[16].

Важливим при виокремленні однієї правової системи є ознака сприйняття права, як спеціально інструмента регулювання суспільних відносин. Саме за цим показником релігійно-правова сім'я має свою специфіку. Важливою рисою є нерозривний зв'язок права з релігією ісламу, що виникла в VII ст. на

Аравійському півострові завдяки Пророку Магомету (Мухаммеду), він став духовним і політичним лідером, а також верховним суддею в першій ісламській державі.

Мусульманська правова система, являє собою сукупність соціальних норм, головною складовою частиною яких є приписи ісламу та релігійні, а також пов'язані з ними моральні та юридичні норми, що регулюють суспільні відносини всередині громади, яка сповідує іслам. Терміном «мусульманське право» позначається єдина ісламська система соціального регулювання, яка охоплює як юридичні норми так релігійні, моральні та звичаєві регулятори суспільних відносин.

Тим самим, мусульманське право, поширює свою чинність тільки на тих осіб, які сповідують іслам. Водночас мусульманське право є основою нормативного регулювання суспільних відносин у країнах, в яких іслам офіційно встановлений і визнаний, як державна релігія, або в яких переважна більшість населення сповідує цю релігію, що привносить у його розуміння й національні особливості.

Мусульманська релігія не розділяє релігію і право, а також мусульманська правова система є відокремленою.

Основними джерелами є:

1. Нематеріальні джерела мусульманського права – воля Аллаха (заповіді, вчинки, мовчання Магомета, з яких слід виводити загальні правила, що і становлять норми мусульманського права)

2. Матеріальні джерела мусульманського права:

- Коран - священне писання, яке, за ісламом, було послано Мухаммеду, щоб той ознайомив з ним кожну особу, і вони за допомогою приписів останнього змогли б налагодити взаємозв'язок із Всевишнім. Він є основним джерелом мусульманської правової системи;

- Сунна – це певні закріплені міркування Мухаммада за час його життєдіяльності, стосовно дій інших осіб вони є приписами, які, згідно з даною

релігією, несуть загальнообов'язковий характер та мають рівень правових норм.

Потрібно зазначити, що ці джерела є фундаментальними для мусульман.

Норми і принципи Корану досить обширні. Крім Корану, до основних джерел мусульманського права належать: іджма, кіяс. Іджма – узгоджена думка (рішення) авторитетних осіб. Обов'язковою умовою прийняття іджми всією мусульманською спільнотою є її обґрунтування на основі першоджерел ісламу – Корані і Сунні; Кіяс – рішення за аналогією. Кіяс дозволяє вирішити питання за аналогією з ситуацією, описаної в Корані і Сунні. Праці засновників і найавторитетніших теоретиків шіїтської та сунітської шкіл. Ісламське право поділяє всіх людей на "правовірних" (мусульман) та іновірців, унаслідок чого значною мірою визначається правовий статус особи[17, с. 206].

Мусульманське право та ісламська правова ідеологія, без сумніву, чинять потужний вплив на міжнародну політику. Підкреслюючи державний характер ісламу, мусульманське право завжди перебувало в серцевині його вчення і, як система норм, сприймалося ще і як універсальна політико-правова доктрина. У зв'язку з цим вивчення мусульманського права як самостійної правової системи становить не тільки історичний, загальнотеоретичний, але й практичний інтерес. Роль, яка нині відводиться мусульманському праву в правовому розвитку, політиці та ідеології країн Сходу, наочно підтверджує, що воно зберегло ще досить широкі можливості для активних дій в нових історичних обставинах [18].

Іслам виходить з того, що чинне право дане Аллахом, який в певний момент історії відкрив його людям через свого пророка Мухаммеда. Воно охоплює всі сфери соціального життя, а не лише ті, що підлягають правовому регулюванню.

Система мусульманського права – являє собою певні припис, які контролюють сфери життя мусульман:

- відносини правовірних до Аллаха;
- відносини між людьми всередині;

– відносини між державами або релігійними конфесіями.

Мусульманська правова система відрізняється від інших правових систем своєю єдністю, неповторністю джерел, структурою, термінами, конструкцією розумінням правової норми.

Якщо європейські юристи під нормою права розуміють настанови конкретного історичного законодавця, то ісламські правознавці під нею розуміють правило, адресоване мусульманській общині Аллахом. Це правило засноване не на логічних висновках, а на ірраціональних, релігійних догмах, на вірі. Тому його не можна змінити, скасувати, виправити – воно безперечне і абсолютне і має беззаперечно виконуватися.

2.2. Характеристика канонічної правової системи

Канонічне право – релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині громади, яка сповідує християнство. Назва цієї системи походить від грецького терміна «канон», який спочатку означав усяке знаряддя для проведення прямих ліній або для рівняння площини, але згодом його зміст змінився і ним почали називати правила християнської віри та життя.

Характерними особливостями канонічного права є:

- Нерозривний зв'язок з релігією – християнством.
- Систематизований характер канонічного права – під час так званої Папської революції розпочалося вирізнення церковних законів в окрему релігійну систему норм та їх систематизація.
- Канонічне право в Європі розвивалося в умовах становлення особливого політико-правового статусу Римської церкви – у результаті Папської революції церква стала особливим політико-правовим утворенням в Європі
- Вплив римського права на процес розвитку системи канонічного права – римське право розглядалося як право ідеальне як писане втілення розуму принципами якого повинні були керуватися всі, в тому числі і церква, тому канонічне право запозичало багато понять і норм римського права, особливо в питаннях власності, спадкування і договорів.
- Наявність у канонічного права складної внутрішньої структури — на підґрунті юрисдикції церкви над певними класами осіб і категоріями справ виникли такі галузі канонічного права, як корпоративне, кримінальне, шлюбно-сімейне, процесуальне.
- Створення двох систем канонічного права після розколу християнської церкви – західна церква визнає вищу владу Папи Римського, а значить і його актів; східна церква – православні — визнають насамперед джерела, що утворилися в період всесвітніх соборів[19].

Канонічне право завжди змінювалося і цим воно відрізняється від системи мусульманського права, яка дуже прив'язана до авторитету Корану.

Проте, якщо мусульманське право більш активно досліджується різними науковцями, то правова система канонічного права, яка є історично ближчою нашому національному праву, залишається багато в чому «темною сторінкою», котру вивчають переважно історики держави і права. Найчастіше це пояснюється дуже незначним поширенням цього у сучасному світі. Дійсно, канонічне право застосовується набагато вужче, ніж у Середні віки, залишаючись панівною системою тільки для однієї країни — Ватикану.

Канонічне право можна визначити як релігійно-правову систему, що регулює суспільні відносини всередині громади, яка сповідує християнство. А оскільки це релігійно-правова система, то його першим джерелом і найголовнішим є божественна воля, що знаходить своє втілення в книгах Святого Письма – Біблії (християнська церква визнає священними лише книги Нового Заповіту).

Канонічне право мало довгу історію розвитку протягом усієї християнської епохи. Воно не є статичним законом, а відображає соціальні, політичні, економічні, культурні та церковні зміни, що відбулися за останні два тисячоліття. В періоди соціальних і культурних потрясінь церква не залишалася незахищеною від свого оточення. Таким чином, можна очікувати, що канонічне право буде і надалі змінюватись.

Отже канонічне право є сукупністю правових норм, що ґрунтуються на внутрішньоцерковних правилах (канонах). До них належать рішення церковних соборів, висловлювання Отців церкви, освячені церковною традицією звичаї. Таким чином, вся діяльність християнської Церкви побудована на канонічному праві, але з врахуванням особливостей історичного розвитку конкретного суспільства і конкретної держави.

Канонічне право регулює такі відносини:

- безпосередні правовідносини між Богом і людиною – якість цих правовідносин залежить від того, вірить людина в Бога чи в його відсутність, а також вірить людина в Бога православно чи по-іншому, або

язичницьким способом; дані правовідносини базуються на догматично-правових приписах;

- опосередковані правовідносини Бога з людиною — через Його церкву, а також через державу та інші релігійні чи нерелігійні організації; ці правовідносини базуються в своїй більшості на норми внутрішнього права церкви;
- правовідносини між православною церквою і державою, іншими релігійними і нерелігійними суспільними організаціями (зовнішні правовідносини церкви) – ці правовідносини значною мірою врегульовані нормами зовнішнього канонічного права [20].

Канонічне право має свої особливості: нерозривний зв'язок між релігією та християнством; систематичність канонічного права; розвивалася під впливом римського права. У середні століття Римською церквою керували виключно римські закони; наявність канонічного права має складну внутрішню структуру. Канонічне право ніколи не вважалося вічним і незмінним: воно змінювалося відповідно до потреб часу; створення двох систем канонічного права після поділу християнської церкви на Західну та Східну, це було остаточно закріплено в 1054 році. Джерела, прийняті церквами після розколу, не мають взаємного визнання. Відмінність цих систем полягає також у ступені систематизації закону. Католицька церква йшла шляхом систематизації канонічного права, усунення внутрішніх суперечностей на основі формально-логічних методів схоластики. Східна Церква йшла шляхом збереження первісних традицій світових рад, завдяки чому вона не знала про велику розробку та систематизацію права [21].

2.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ІУДЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Іудейське право (ізраїльське право) – право єврейського народу. Єврейське право є складовою частиною іудаїзму. Іудейське право поширюється виключно на одну націю – євреїв. Дотримання релігійних наказів так само обов'язкове для додержання, як і закони іудаїзму.

Іудейська правова система є однією з найстрішних правових систем. Цьому праву притаманний ряд рис, які визначають його особливості та специфіку.

Так, серед характерних рис іудейського права слід виокремити такі:

- Єврейська правова система є частиною релігії – іудаїзму. Таке співвідношення права й релігії зумовлюється декількома чинниками. По-перше, спільним походженням і збігом джерел права і джерел релігії. Відповідно джерелом єврейського права є Божественне відкриття. По-друге, існує суворий обов'язок єврея дотримуватися тільки релігійних приписів, а також юридичних законів іудаїзму.
- Іудейське право поширюється на одну націю - євреїв. Цим воно є мононаціональним та відрізняється від інших релігійних правових систем. Ідея універсальності (до якої, зокрема, мають прийти мусульмани усього світу) є чужою для єврейської самосвідомості.
- Особливістю є також те, що єврейське право розвивалося протягом великого проміжку часу за відсутності держави. Воно виникло три тисячоліття тому, та пройшло довгий шлях до свого визнання. Це є унікальним, адже наука традиційно розглядає виникнення й існування права і держави як нерозривні явища, що обумовлюють одне одного.
- Норми іудейського права переважно містять обов'язки та заборони. Як і в інших релігійних системах, в іудейському праві норми, що забороняють і зобов'язують, переважають над тими, що уповноважують[22].

Основними джерела права є:

- Талмуд — це великий кодекс релігійно-юридичних правил життя євреїв. Талмуд сформувався впродовж багатьох віків — з IV ст. до н.е. до IV ст.

н.е. Століттями первинний зміст Талмуду передавався усно із покоління в покоління. Крім законодавчих текстів, званих Галаха, Талмуд включає велику кількість сюжетів, історичних, медичних текстів;

- Агада – притчі, легенди, сентенції, проповіді, поетичні гімни, присвячені народу Ізраїля та його Святій Землі, філософсько-теологічні міркування, що є частиною Усного Закону, але не мають характеру релігійно-юридичної регламентації. Повинні полегшити застосування «кодексу законів»;
- Тора – Закон Мойсея, П'ятикнижжя Мойсеєве — перша частина Танаху, сукупність юдейського традиційного закону. Закон, що встановлює для людини норми поведінки, який значною мірою визначає її вчинки і характер відносин між людьми.

Джерела на яких базується саме ця правова система є сталими. Каббала є першим правовим джерелом та найстарішим, що передається з покоління в покоління. Воно не піддається розвитку і змінам, його положення є постійними.

Звичай відноситься до джерел єврейського права, проте звичаї повинні відповідати основним положенням Тори.

Справа - є самостійним джерелом іудейського права. Це рішення судів, також поведінка та образ дій знавців Галахи в певній конкретній ситуації.

Доктрина (у єврейському праві - розуміння) - праці єврейських богословів, а також позиції різних єврейських шкіл є джерелом права.

Нормами іудейського права регулюються окремі сфери суспільних відносин, пов'язаних з особистим статусом євреїв. За допомогою іудейського права вирішуються питання шлюбу, розлучення, матеріального утримання членів сімей, аліментів та управління особистою власністю[23].

Цікавим є те, що судовий прецедент, окремо, визначається повноправним джерелом права. Прецедент, встановлений Верховним Судом Ізраїлю, є обов'язковим для всіх судів, крім нього самого. Внаслідок цього в Ізраїлі склалося особливе зведення прецедентного права на базі рішень Верховного Суду. Іудейському праву властива низка особливостей у сфері приватного

права. В єврейському праві використовуються терміни "речове право", "володіння", "зобов'язальне право", однак їх зміст не завжди відповідає прийнятим в європейському праві підходам, оскільки протягом тривалого часу консолідації та формування єврейського права їх класифікація була лише найбільш загальною.

Іудаїзм - це не просто набір вірувань про Бога, людину та Всесвіт. Іудаїзм - це всеосяжний спосіб життя, наповнений правилами і практиками, які впливають на кожен аспект життя: що ти робиш, коли прокидаєшся вранці, що ти можеш, а що не можеш їсти, що ти можеш, а що не можеш носити, як доглядати за собою, як вести бізнес, з ким можна одружуватися.

У правовій системі Ізраїлю переплітаються риси романо-германського загального права і релігійних правових систем – іудейського, мусульманського і канонічного права. Це пояснюється тим, що територія сучасного Ізраїлю протягом багатьох століть переходила від однієї держави до іншої. І лише на підставі резолюції 181 Генеральної асамблеї ООН від 29 листопада 1947 року було скасовано мандат Великобританії на управління країною і 14 травня 1948 року проголошено державу Ізраїль.

Із вище викладеного можна окреслити специфіку іудейської правової системи, насамперед відсутність конституції як єдиного політико-правового акта, в Ізраїлі її замінюють окремі Основні закони. Натепер прийнято понад десять таких законів (про Кнесет, президента, уряд, судоустрій, вибори та ін.). А також дуже помітний вплив англо-саксонського права (визнання судового прецеденту, як джерела права). Суди Ізраїлю зараз орієнтуються більше не на англійську, а на американську судову практику. Звичаї визнаються джерелом ізраїльського права у разі прямої вказівки закону або виходячи з багаторічної практики його застосування. Низка звичаїв набуло великого поширення в Ізраїлі (наприклад, обов'язок роботодавця попереджати працівника про звільнення за два тижні) і захищаються судовою системою [24].

2.4. Характеристика індуської правової системи

Індуська правова система базується на приписи індуїзму. Сучасне індуське право є частиною індійського права, встановленого Конституцією Індії в 1950-ому році.

Індуське право відноситься до релігійних правових систем світу, тому що воно сформувалося у Стародавній Індії під впливом релігійних уявлень. У Індії всі сфери життя регулювалися виключно кастовими нормами, різними правилами поведінки для різних груп населення, невиконання яких приводило до релігійної та соціальної деградації.

Фактично індуська правова система є сукупністю релігійних віровчень, догм та тверджень, які диктує держава.

Джерела права є досить різноманітні, найстарішими джерелами є Ригведа, Самаведа, Яджурведа, Атхарваведа — це священні книги, в яких містяться божественні приписи. Вони були створені близько II тис. до н. е. у формі релігійних пісень, молитов і висловів. Їхня роль більше полягає в тому що вони слугують, як ідеологічне підґрунтя для створення інших джерел.

Також існують такі джерела як:

- смрити – віровчення про релігійні обряди, які супроводжують життя індуса із наявними нормами права, окутаними доволі сильною релігійною оболонкою;
- дхмармасутри – книги, у яких містяться норми поведінки щодо членів тієї чи іншої касты, стосовно правителів, батьків та інших родичів. Є першими книгами права, у яких його норми переплітаються із нормами віри;
- дхармашастри – сукупність юридичних правил, створених шляхом переміщення релігійних норм у праві;
- нібандхази – коментарі дхармашастри, метою яких є роз'яснення їхніх положень та усунення спірних питань[25].

Закон (нормативно-правовий акт) не є джерелом індуського права, тому що він для індусів має мінливий характер, і не може бути стійким джерелом права.

Всі стародавні, місцеві звичаї визнаються джерелами права, їх з давніх давен застосовували певні касти й родини.

Законодавство й судова практика ніколи не були джерелами індуського права. Вони також мають тимчасовий характер.

Система каст в Індії існує і сьогодні. І вона диктує правила поведінки, регулює суспільні відносини. Проте, практично неможливо чітко визначити кастову систему Індії через складність цього явища. В принципі, кастова система заснована на історичних релігійних витоках і зазнає впливу соціальних і економічних подій.

За більшістю каст традиційно закріплено визначений спосіб добування засобів існування, рід занять, виробнича спеціалізація, професія. Існує дві концепції каст: засновані на соціальних класах (від стародавнього ведійського суспільства) – Варна, або такі, що визначаються за народженням (що зазвичай означає спадкові професії) – Джаті. У відповідності з кастовими традиціями, порушення кола належних занять підлягало суспільному засудженню і покаранню, подібно до порушення шлюбних норм.

Нинішні касти – результат соціальних змін, починаючи з другої половини 19-го століття, за часів британської колонізації.

Індуське право певною мірою вдосконалилося завдяки англійському впливу: було ліквідовано певні спірні норми і прогалини, нормативно-правовий акт почав активно вводитися в силу

Тривале проживання Індії під владою Англії (XVII-середина 19 ст.) Зазвичай спричиняло як позитивні, так і негативні наслідки для індійського закону. З одного боку, авторитет індуїстського права був офіційно визнаний. З іншого боку, розширення англійського права призвело до значної трансформації індуїстського права, що звузило його сферу застосування. Усі важливі сфери суспільних відносин (відносини власності, договірне право)

регулювалися звичайним англійським законодавством, яке застосовувалося до всіх громадян, які проживають у державі, незалежно від їх віросповідання [26].

Головною рисою індуського права залишається те що релігія посідає перше місце. Це є невід'ємною частиною індуїзму, до складу якого поряд з правом входять також різні релігійні вірування обряди та культу, моральні та філософські цінності, що диктують певний спосіб життя.

Індуська система права - одна з найдавніших у світі. Сформувавшись ще в давнину і пройшовши двохтисячорічний шлях розвитку, індуське право зберегло, хоча і в обмеженості, свою правову важливість аж до теперішнього часу.

Зараз індуське право застосовується при розгляді таких питань як: регламент особистого статусу, включаючи шлюб і розлучення, неповноліття і опікунство, спорідненість, усиновлення, сімейну власність, аліментні зобов'язання, спадкування, релігійні інститути, спільну власність, елементи договірної права, кастове право і відлучення. Індуські ідеї збереглися також в концепції державного землеволодіння.

А отже, індуське право - відноситься до релігійної правової сім'ї, воно сформувалося на основі індуїзму і виступає як регулятор поведінки членів індуської громади, тобто має вплив до всіх індусів, які сповідують індуїзмта застосовується незалежно від місця де вони проживають.

РОЗДІЛ 3. РЕЛІГІЙНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА

На сучасному етапі, у ході глобалізаційних процесів все більше і більше спостерігається зміна світу. Ще з 90-х рр. ХХ ст. глобалізація стала визначальним фактором світового розвитку і міжнародних відносин.

Внаслідок цього, відбувається руйнація єдності національних держав і національних суспільств, замість того утворюються нові конкурентні співвідношення, конфлікти та непорозуміння між національно-державними єдностями і транснаціональними системними ідентичностями (в тому числі й на конфесійній основі).

Взаємовідносини правових систем світу в 21 столітті, на мій погляд стають одним з найбільш важливих аспектів глобалізації. Ці процеси мають будуватися на повазі до культурної, релігійної та правової багатоманітності, забезпечувати її збереження від примусової вестернізації.

Необхідно підкреслити також значні відмінності впливу глобалізації на зближення правових систем західного права (романо-германського та англо-американського) та їх впливу на релігійні правові системи мусульманського, індуського та іудейського права. Останні внаслідок таких особливостей, як божественний характер, підвищена стабільність, несистематизованість норм, специфічні джерела права, майже не піддаються впливу інших систем та відповідним змінам. Важливим питанням, яке потребує подальшого дослідження, є зворотній вплив, що здійснюється релігійним правом на сучасні правові секуляризовані системи [27].

Визначено, що у сучасному розумінні секуляризація – процес звуження сфери взаємодії релігії і Церкви, ослаблення їх впливу практично на всі сфери життя суспільства, на свідомість, поведінку, побут і стиль життя більшості людей. Утвердження світського стилю життя стосується також і релігійної сфери – звужується вплив релігії, трансформується релігійна свідомість мас, разом з тим активізуються світські форми діяльності (в політиці, фінансах і т.д.)

релігійних організацій. Секуляризація у правовій сфері означає, що безпосередні функції впорядкування, регулювання та охорони суспільних відносин здійснюють правові норми, а не релігійні або моральні норми[28].

Основу сучасних релігійних правових систем формують ціннісно-нормативні положення, сформовані та формалізовані в священних текстах (Біблія, Коран). У релігійно-правових системах релігійні тексти (Біблія, Коран) як джерела права сприяють не лише розумінню правового розвитку, але і забезпечують розвиток сучасної правової думки, є духовно-моральною основою для функціонування правової системи, розвитку системи суспільних відносин між особою, суспільством і державою. Розвиток релігійних вчень визначає основи розвитку правової культури та правосвідомості релігійно-правових систем, формує основоположні ідеї і поняття для формування доктрини прав і свобод людини.

Наприклад у мусульманській правовій системі - сучасний процес ісламського релігійного відродження зумовлений багатьма зовнішніми факторами (зокрема, міграційною кризою) і пов'язаний з ростом числа іммігрантів-мусульман, які шукають в ісламі підтримку своєї ідентичності. Даний процес можна охарактеризувати як «релігійне відродження, привнесене ззовні».

Якщо проаналізувати унікальність взаємин держави і релігійних інститутів в Ізраїлі. Визначено, що в Ізраїлі релігійні інститути не відокремлені від держави, на відміну від України та більшості західних країн. Однак, Ізраїль не є релігійною державою в тому сенсі, як, наприклад, деякі мусульманські країни (Іран, Саудівська Аравія): закони держави встановлюють не релігійні авторитети, а демократично обраний парламент. Таким чином, хоча в Ізраїлі релігійні інститути де-факто не відокремлені від владних структур, теократичною державою він офіційно не є [29].

У сучасному суспільстві релігійні цінності втрачають своє минуле значення «священного образу» світу. Християнські положення, хоч і не мають прямого впливу на правову систему, навіть зараз відіграють вагомий роль у

правому житті, тому що європейська правова культура створювалася під впливом християнства, християнського погляду на світ. Сучасні європейські правові системи функціонують у соціальній системі, яка увібрала традиційні релігійні цінності.

Отже розглянувши релігійні правові системи, можна зробити висновок, що правова система – це вся правова діяльність держави, а правова сім'я – це сукупність національних правових систем, які мають спільні ознаки та риси.

Незважаючи на значний вплив на релігійні правові системи, вони залишаються самостійними, зі своєю ідентичністю та специфікою.

ВИСНОВКИ

Отже релігійні правові системи досить цікаві для дослідження, вони є самостійні, ідентичні, зі своєю специфікою.

Релігійні правові системи – група правових систем, фундаментальним для яких є релігія. Основні джерела права: релігійні тексти (Святе Письмо тощо).

Специфічними ознаками які вирізняють їх є: нерозривний зв'язок з релігією, право розглядається як Божественне відкриття, для країн релігійного права, зокрема, мусульманських країн, є те, що юридична норма має другорядне значення, а ефективність її реалізації у юридичній роботі залежить від узгодженості з нормами моралі, релігії, звичаїв або традицій. У зв'язку з цим, соціальна роль, зміст, обсяги юридичної роботи в різних правових системах будуть неоднаковими.

У релігійній правовій сім'ї право виконує другорядне значення, порівняно з нормами релігії. Норми юридичного походження менш значущі для регулювання суспільних відносин.

Багато держав в сучасному світі визнали релігію основною державною ідеологією, а релігійне право поряд з державним таке, що забезпечує соціальну регулюючу функцію держави. Священні писання, релігійні твори, тексти життєписів основоположників релігійних навчань і т.д. виступають джерелами права релігійних правових систем. Релігійне право застосовується лише до тих хто, сповідує дану релігію.

Незважаючи на те, що принципи та заборони шаріату у мусульманському праві є непогрішними і не підлягають змінам, стандарти, засновані на фікхах (підзаконні джерела права та методи, які використовуються для виявлення та застосування закону, ісламська юриспруденція), можуть змінюватися відповідно до обставин[30].

Судді також використовують індивідуальні судження та міркування, відомі як іджтіхад (можуть включати міркування з аналогії), але сильно змінюються з часом. "В даний час Саудівська Аравія, Судан і Іран стоять

окремо як ті країни, які повністю визнають шариат офіційним законом цієї землі. Катар, два ємени, Кувейт і Бахрейн також визнають принципи шариату, але меншою мірою. Всі інші правові системи в мусульманському світі є гібридами ісламського та європейського права ".

На даний час єврейське право також своєрідне: єврейське законодавство застосовується в особистому праві (наприклад, шлюб та сім'я) в Ізраїлі та Марокко та інших, які визнають такі заяви для релігійних громад.

Що стосується індуського права, з 2000-1500 рр. до н.е. , існувала ведична література, і вона формує традицію богів. Закони Ману, міфічного автора, близько 200 р. до н.е., показують початки юридичної традиції дуже, хоча він зосереджувався на сімейному, майновому праві та правонаступництві. Ця рання санскритська література поступово була замінена в колоніальний період, коли англійці замінили власні переклади та розуміння замість того, що було раніше.

Англо-індійське право зберегло сфери сімейного права (п'ять елементів сімейного права - шлюб, шлюб дитини, багатоженство, розлучення та утримання) як індуїстське особисте право, а решту замінило колоніальним британським законодавством. Це був закон, прийнятий суддею. Індуїстський кодекс незалежності став одним з інших особистих кодексів і зберіг велику частину британських нововведень. Звичайна та місцева традиція могла переважати над священними текстами ще за часів класичного індійського права.

На відміну від минулого, сьогодні існує чіткий поділ між світськими та релігійними законами. Джерелом релігійного права є божество, законодавче утвердження через пророків, тоді як світський закон прийнятий людьми. Потім впливає, що релігійні закони сприймаються вічними і не змінюються, тоді як світські правила можуть змінюватися їхніми творцями.

Крім того, релігійне право говорить людям, у що вірити, а також як їм поводитись. Часто вони можуть перетинатися. Наприклад, багато релігій вчать, що життя є священним і що ми не повинні вбивати. Світський закон також вважає, що ми не повинні вбивати.

У релігійній правовій системі спори зазвичай розглядаються посадовими особами цієї релігії, тому та сама особа є і суддею, і священиком. У світській системі, навпаки, посада судді є окремою. Тож у світській системі спори контролює лише суддя без впливу релігійних лідерів.

Відповідно до цього релігійні правові системи – це завжди цікава тема для досліджень, це є щось інше і колосально відрізняється від нашої національної правової системи, проте де в чому можна брати і приклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Правова система. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Правова_система.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс): Підручник–Х. : Еспада, 2006. – 776 с
3. Вступ до теорії правових систем: Монографія/ За редакцією Зайчука О.В., Оніщенко Н.М.– К.: Юридична думка, 2006. – 430 с.
4. Держава у світовому співтоваристві. / Ю.А. Тихомиров // Соціальні науки і сучасність. 2017. № 3.
5. Фрідмен Л. Вступ в американське право: Пер. з англ. / Під ред. М. Калантарова. - М.: Прогрес, 1992. - 286 с. ISBN 5-01-0035559
6. Словник спеціальних термінів правоохоронної діяльності/ За ред.. проф.. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 560 с. Правова система. Основні типи (сім'ї) правових систем світу.
7. «Система права та правова система: особливості взаємозв'язку та взаємовпливу.» Ю. М. Риженко: веб-сайт. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11141/21-Rizhenko.pdf?sequence=1>.
8. Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство : підруч./ В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов ; за ред. В. Д. Ткаченка. – Х. : Право, 2003. – 274 с.
9. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу : навч. посіб. / Л. А. Луць. – Л. : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 241 с.
10. Основні правові системи світу: навчальний посібник /В.Д. Гапотій, О.Л. Жильцов, Г.І. Воржевітіна. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019 – 279 с
11. Типологія // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 638. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-Х.

12. Р. Давид. Основні правові системи сучасності. Переклад з французької доктора юридичних наук професора В.А. Туманова. Друкується за виданням: «Прогрес», 1988.
13. Правові системи світовий досвід [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_2694.
14. Типологія правових систем // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. — Т. 6 : Т — Я. — С. 66. — ISBN 966-7492-06-0.
15. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи // Погребняк С.П., Лук'янов Д.В., Биля-Садабаш І.О. Порівняльне правознавство/ За ред. НАПрН України О.В. Петришина Х.: "Право" 2012.
16. Хашматулла Бехруз. Ісламські традиції права . О. : Юрид. л-ра, 2006. – 296 с.
17. Особливості правової культури країн Близького Сходу. *Нахла Юсеф* веб-сайт. URL: http://catalog.biblioteka.uz.ua/cgi//cgiirbis_64.exe?LNG=uk&Z21ID=&I21DBN=INFO_PRINT&P21DBN=INFO&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&
18. Жилюк С.І., Іщук О.В., Якубович М.М. Канонічне право: навчальний посібник. — Острого, 2009.
19. Лазор Л.І. Канонічне право / Л. І. Лазор, В. В. Лазор. І. І. Шамшина. – Луганськ. 2010. - 568 с.
20. Давидов Д. С. Роль релігії у формуванні політико-правової думки Ізраїлю / Д. С. Давидов // Юридична наука і практика: Вісник Нижегородської академії МВС Росії. - 2011. - № 1. - С. 340-344.
21. Садовська О. М. Особливості канонічного права: загальнотеоретична характеристика основних елементів : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. Х., 2001. – 18 с
22. Іудейське (єврейське) право. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://adhdportal.com/book_2651_chapter_52_4._udejjske_\(vrejjske\)_pravo..html](http://adhdportal.com/book_2651_chapter_52_4._udejjske_(vrejjske)_pravo..html)18.

23. Іудаїзм та його виникнення. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/20825/>.
24. Л. Рочер. Міжнародна енциклопедія соціальних та поведінкових наук, 2001. <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/hindu-law>.
25. Д.С. Кларк. Міжнародна енциклопедія соціальних та поведінкових наук , 2001. Веб-сайт. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/hindu-law>.
26. Лоррі Річард. «Право та релігія в Індії». Закон, мораль та релігія: глобальні перспективи. ред. Алан Уотсон. Берклі: Каліфорнійський університет, 2003.
27. «Роль класичного мусульманського права у формуванні та функціонуванні правових систем сучасних держав мусульманського права». *Сологуб О. О.* Веб-сайт. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/Chaau_2013_3_20.pdf.
28. Публікації Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. Мультиверсум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури, - 2006. - № 58.
29. «Загальна характеристика секуляризації і десекуляризації правових систем Релігійного типу». *Піх Ю. А.* Веб-сайт. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2019/12559/dysertaciyna_robota_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_kandydata_yurydychnyh_nauk_pih_yuliyi_andriyivny.pdf.
30. Правила шариату та сімейне виховання. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://referat-ok.com.ua/religiya/pravila-shariatu-i-simeine-vihovannya>.